

ایزمیری
اسماعیل مفی

محکم دلائل سے مزین و متنوع ومنفرد موضوعات پر مشتمل مفت آن لائن مکتبہ

قال الله تعالى
حقيق على ان لا اقول على الله الا الحق ... الآية

وقال الله عز وجل
ليهلك من هلك عن بينة ويحيى من حي عن بينة ... الآية

بوکتاب ، نظریات کلامیہ نک فلسفہ جدیدہ و احتیاجات عصریہ بہ کورہ توسیمی
صورتیہ ، ایلک دفعہ اولق اوزرہ ترتیب و تحریر ایدلمشدر

دار الخلافۃ العلمیہ
اوقاف اسلامیہ مطبعہ سی
۱۳۳۶

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا سيد الانبياء والمرسلين
وعلى آله وصحبه اجمعين .

كالات بشريه حقى حق اولدينى ايچون ، خيرى ايشله مك ايچون
بيلمك ايله متجلى اولور. قوؤ مدركه انسانيه نك حالت كاليه سى حق ،
قوؤ اراديه بشريه نك حالت كاليه سى ايسه خيردر ؛ انسان دائما افكارده
حقه ، افعالده خيرد واصل اولمق ايستر. كالات علميه حقه ، كالات اخلاقيه
خيرد وصول ايله حصول بولور ؛ انسان ايچون هر ايكي كمال لازمدر ؛
حقده ، خيرده انسان ايچون بررغايه در. كالات علميه كالات اخلاقيه دن
اعلادر ؛ چونكه كالات علميه نك غايه سى معرفه الله اولوب بونك فوقنده
هيچ بر كمال اوله ماز ، كالات علميه انسانى دركه بهيميتدن درجه ملكيته
اصعا دايدر .

. كالات علميه بك چوق شعباته منقسم اولمش ، بر انسانك انواع
كالات علميه يى حائر اولمسي ممكن اوله ميه جنى جهته اهل علم علومك
تنوعى نسبتده اصناف مختلفه يه آيرلشدر. انواع كالات علميه يى احاطه
ممكن اوله مينجه علومدن منفعتى دها عام اولان هر هانكيسى ايسه آنى
اختيار ايتك انسان ايچون بروجيه اولور. علومك انفع واعلا سى بالجمله
شرايع واحكامك مبناسى اولان علم توحيد ، علم كلام در .

اوائده صحبت نبى بركتيله ، نور نبونك ياقينلى سبيله عقيدمله
قوى ، وجدانلر صاف ايدى ، وقايع واختلافات آزايدى ، برمشكل
ظهورنده ائمه دينه مراجعتله اشكالى حل ايتك قولاي ايدى ،

عقائد دینه‌دن باحث اولان علم توحیدی ، علم کلامی تدوینه احتیاج کورلیور ایدی . فقط نور نبوتک تبعادی سیبله احوال دکشدی ، عقول صافیه اربابی آزالدی ، افکار فاسده اصحابی چوغالدی ، بین المسلمین ظهور ایدن فتنه لردن ناشی اکثر ناسده حظوظات نفسانییه ، بدع اعتقادییه ، ضلالات فکرییه میل حسی اویاندی ، وقایع و اختلافات چوغالدی . مارقه ، شیعه ، قدریه ، مرجئه ، جهمیه کبی فرقه لر ظهور ایتدی . ارتق عقائد دینه نک حق و صحیحنی باطل و کاذبندن تمیز ایتمت کوجلشدی ، ائمه دینه صیق صیق مراجعت وقوع بولمغه باشلادی . علماء دین احکام شرع مینک اصولنی ، اصول دینی ضبط ؛ عقائد حقه‌یی عقائد باطله‌دن تفریق ایچون نظر واستدلال ؛ تمهید اصول و ترتیب فصول ایله مشغول اولدیلر ؛ عقائد حقه‌یی حفظ ، بدع و ضلالاتی رد مقصدیله بر علم توحید ، بر فقه اکیر تدوین اولندی که بو علم احکام اصلیه‌یی ادله‌سندن بیلدیریور ایدی . علماء دین یینه احکام شرع مینک فروعی ضبط ، اعمال صالحه‌یی اعمال فاسده‌دن تمیز مقصدیله اجتهاد و استنباط ایله اصول و قواعدی و ادله‌سنی ترتیب ، بونلری ده ابواب و فصوله تقسیم ایله مشغول اولدیلر . بویله جه بر علم فقه ، بر علم اصول فقه تدوین اولندی که علم فقه احکام عملیه‌یی ادله تفصیلیه‌سندن بیلدیریور ، علم اصول فقه ده احکام عملیه‌یی ادله تفصیلیه‌سندن استنباط خصوصند احوال ادلیه‌یی اجمالاً بیلدیریور ایدی . علماء دین طرفندن هر علمه عائد اوضاع و اصطلاحات تعیین ، مذاهب و اختلافات تبیین اولندی .

الک اول معروف اولان اثر امام همام ابو حنیفه [تولدی ۸۰ — وفاتی ۱۵۰] نک فقه اکبر نام کتبی در که راویسی تمیزی ابو مطیع البلخی (وفاتی ۱۹۸) در ، اهل سنت ایله جدال و نزاع خصوصنده علم کلامه دائر اثر تصنیف ایدن امام معتزله واصل بن عطاء الغزال (۸۰-۱۳۱) ایدی . بوتارینخندن ایکی یوز قرق تاریخنندن بر از صو کرده وفات

ایدن ابن کلاب البصری زمانه قدر اهل اسلام آرد سنده ایکی نوع علم عقائد وارایدی: بری ائمه دینک، اهل سنت و جماعتک عقائدی که اسمی علم توحید، علم فقه اکبر ایدی . دیکری اهل بدعت و فرقتک عقائدی که اسمی علم کلام ایدی . اهل سنت خلقی علم کلامدن یعنی اهل بدعت عقائدندن تحذیر ایدرلر، کړک رأساً و کړک مدافه صورتیله علم توحیده دأثر آثار نافعہ تصنیف ایلر ایدی . عصر ثالث هجرده کلان ابن کلاب اهل بدعتی تمثیل ایدن جهیمه و معتزله یی رده قیام ایدوب برطاقم آثار علمیہ تصنیف ایتدی، بواکی طائفانک تناقضلرینی میدانہ قویدی، اهل کلام ط. یقی ایله مذهبنی تأیید ایتدی. ابن کلابدن اعتباراً برده اهل سنت علم کلامی ظهور ایتدی که ساف وائمه امت منسوب اولان سافیه مذهبی دینک اولان اهل سنت ایله اهل بدعت آرد سنده متوسط بر مذهب ایدی. خلیفه عباسی مأمون (۱۹۸) معتزم (۲۲۷) واثق (۲۳۲) زمانلرنده معتزله و جهیمه موقر، اهل سنت محقر ایدی؛ بو اوچ خلیفه عباسی زماننده محنت جهیمه وقوع بولدی؛ مأمون زماننده ۲۱۲ سنه هجریاسندن اعتباراً ناس جهیمیلکه دعوت اولندی، اهل سنت تبذیر اولندی، حبس اولندی، ضرب اولندی، بر قسمنک بویونی اورلدی، بر چوغی سیفدن قورقدلرندن ناشی موافق بر جواب ویردیلر، پک آزی صبر و تحمل ایلدیلر . نهایت متوکل (۲۴۷) زماننده محنت جهیمه رفع اولندی، معتزله و جهیمه محقر، بالکس اهل سنت موقر اولدی .

بری طرفدن ابوالهذیل (۲۲۶)، ابراهیم النظام (۲۲۱) و سائرہ کئی شیوخ معتزله اصول فلسفیه ایله قواعد کلامیه یی مزج ایتشلر ایدی. مأمون مذهب اعتزالی تأیید مقصدیلر کتب فلسفیه یی عربجه یه ترجمه ایتدیردیکندن اهل اعتزال مذهب لرینی فلسفه ایله تأیید قیام ایدرک اذیال فلاسفیه یا پشه شلر ایدی، اوصردلرده ظهور ایدوب طیشی مذهب

رافضه، ایچی مذهب مجوس وصائبه اولان قرامطه بین المسلمین الحاد
نشر ایدیورلر ایدی.

ایشته بو کورلنلر آره سند، عصر رابع هجری اوائلده ابوالحسن
الاشعری البصری (۲۶۰ - ۳۲۱ و ۳۳۰) کلدی، برچوق سنه
معتزلی اوله رق قادی، حتی ائمه اهل اعتزالدن اولدی، صوکرده مشهور
(اخوه ثلاثه) مسئله سند، استادی ابو علی الجبائی (۳۰۳) یه غلبه ایتمکله
مذهب اعتزالی ترک ایدوب مذهب اهل سنته، کلابیه مذهبنه کیردی.
اشعری معتزله یی مخذول ایتدی، زمانی اهل بدعتی، خصوصاً اهل اعتزالی
رد ایله کچیردی؛ اشعری معتزله نك اصوله واقف اولمغله انلری
ایوجه رد ایدر ایدی، اشعری بین النفی والاثبات بر طریق متوسط اختیار
ایدوب تشبیهی نفی، صفات سبعی (حیات، علم، قدرت، اراده، سمع،
بصر، کلام) اثبات ایلدی، تنزیهی ده سلفک قصر ایلدیکی شینه قصر ایتدی،
یوعقائدده اهل بدعتی رد ایلدی، بعثت وبعث حننده کی عقائدی تکمیل
ایلدی، بدعت امامیه یی رد ایچون امامت بختلری ده بورایه الحاق ایلدی.
یونلرک مجموعه علم کلام، اهل سنت علم کلامی دینلدی. ابن کلابه
ابو العباس القلانسی ایله ابوالحسن الاشعری مظاهر تده بولونمشلر
ایدی. بویاه جه وضع اولدان علم کلامده متکلمین کندولرینک قبول ایتدکلری
اصول اوزر تده عقائد ایتایه یی ادله مخصوصه ایله اثبات ایدیورلر ایدی.
مثلاً اعراضی، اعراضک حدوثی، اجسامک اعراضدن خالی اوله مدیغنی،
حوادثدن خالی اولمیانلرک حادث اولدیغنی اثبات ایله حدوث عالمه؛ حدوث عالم
ایله صانعک وجودینه؛ دلیل تمناع ایله توحید باری یه استدلال اولیور ایدی.
حوادثدن خالی اولمیانلرک حادث اولدیغنی مسئله سی ماضی یه طوغری اولان
سلسله حوادثک تمنع اولمی اساسنه بنا قیلنمش ایدی. اهل کلام طریق یی بوایدی.
ارتق ابن کلاب ایله باشلایان علم کلام اشعری ایله اساسلندی، ابوالحسن الباهلی
و ابن مجاهد کی اصحاب اشعری مذهب اشعری یی نشره قیام ایتدیلر، ابوبکر

الباقلائی المالکی (٤٠٣)، ابن فورک الشافعی (٤٠١) ابو اسحاق الاسفرائینی الشافعی (٤٠٨) ابو ذر الهروی المالکی (٤٣٥) ابو جعفر السمنانی الحنفی (٤٤٤) ابو المعالی الجونی (٤٧٨) الشافعی کبی مشاهیر علمادین برجاعت اشعری به انتساب ایتمکه مذهب اشعری تأید ایتدی وکلاویه مذهبی یرینه قائم اولدی .

مذهب اشعری بی تهذیب وادله سنک موقوف علیهلری اولان مقدمات عقلیه بی وضع ایدن ناصر اشعری ابوبکر الباقلائی در. از جمله جوهر فرد اثباتی، خلا اثباتی، عرضک عرض ایله قائم اولماسی، عرضک ایکی زمانده باقی قالماسی و سائرده کبی مقدمات عقلیه بی وضع ایدن باقلائی ایدی. مقدمات مذکورده بر طاقم اصول وقواعد کلامیه اولوب ادله اشعریه بی، ادله مخصوصه کلامیه بی تقریر واثبات ایدیور ایدی. باقلائی دلیک بطلانی مدلولک ده بطلانی مستلزم اولور ادعاسیله مقدمات مذکورده بی عقائد ایمانیه منزله سنده طو تدیغندن بو مقدماتک ده اعتقادی واجب اولور، ادله مخصوصه کلامیه بی جرح و ابطال ایتک عقائد دینییه بی جرح و ابطال حکمنده اولور ایدی. طریقت باقلائی کمال بولوب فنون نظریه نک اعلالزندن اولدی. باقلائی صوکرده کلان ابو المعالی مذهب اشعری اوزره الشاملی تألیف ایله بعضی محله معتزله طریقه موافقت ایلدی. صوکرده الشاملی تلخیص ایدرک الارشادی تصنیف ایتدی؛ ناس اعتقاده آنی مأخذ ایتدی.

ابن کلاب و اشعری ایله باشلایان علم کلام قدما باقلائی ایله کمال بوناش، ابو المعالی ایله توسیع اولونش ایدی: ابو المعالی آنجق عقل ایله معلوم اولان صفاتی اثبات ایش، خبر وسمع ایله معلوم اولان صفاتی نفی ایش، عقله معارض کوردیکی نصوصی تأویل ایتمش ایدی.

مذهب اشعریه عراقده منتشر اولوب شامه داخل اولدی. صلاح الدین ایوبی نک یاردیمیه مصرده، محمد بن تومروتک (٥٢٤) یاردیمیه مغربده شایع

اولدی. ابوذر الهروی ده مغربه، حرمه ادخال ایلدی. سیلچوقی پادشاهی طغرل بك زماننده خراسان پایتختی بولنان نیسابورده واقع اولان برفته اوزرینه اشعریه طعن وتشیع لر، حتی لغت لر واقع اولمش ایسه ده چوق کچمکسزین وزیر نظام الملکک همیله به فتنه، اورتادن قالقدی. ارتق اکثر بلاد مسلمینده مذهب اشعری منشر اولدی. آنجق ابو منصور ماتریدی (۳۳۳)، ابوالمعین میمون النسفی (۵۰۸) کی حنفیه نك همت لر یله ماوراء النهرده اشعریه مذهبندن دها زید ساف وائمه امت مذهبه یاقین اولان مذهب ماتریدی شایع ایدی. اشعریه مذهبنك تأسیسی ایله همان ایکی اوچ عصر صوکره دیگر مذهب اهلی پك از قالدی. ایشته قدما نك علم کلامی.

ابو حامد محمد غزالی دن اعتباراً (۵۰۵) متأخریند علم کلامی ظهور ایدور. شویله که قدمای فحول متکلمین باشده اشعری اولدینی حالده کرك اشعریه اولسون [ابو بکر الباقلا نی ابو الوفاء ابن عقیل، ابوالعالی]، کرك معتزله اولسون (ابو علی الجبائی، ابوهاشم الجبائی، عبد الجبار الهمدانی، ابوالحسین البصری)، کرك کرامیه دن اولسون (محمد بن الهیثم) اصول منطقیه نی، قلاسفه طریقتی ابطال ایدر لر ایدی، اصول منطقیه اهل کلام طرفدن وضع اولنان ادله مخصوصه یه منافی ایدی؛ او و قتلر علم منطق بر اثر اوج کوستر مش ایسه ده متکلمین آتی اخذ ایتد کارندن علم منطق مهجور ایدی، باقلانی کی ا این اشعریه دلیلک عدمندن مدلولک عدمی ده لازم کایر اعتقادنده بولند قلدنندن اصول منطقیه نی قبول مایخی اولان ادله مخصوصه کلامیه یی جرح ایده جکندن عقائد دینه ابطال اولونمش اوله جق ایدی؛ بوا یسه قبول اولنه مزایدی. غزالی ایسه اصول منطقیه نك صحتی قبول ایتد کله اسلافی اولان فحول اهل نظرده مخالفت ایتدی، اولین اشعریه نك قبول ایتد کاری « دلیلک عدمندن مدلولک عدمی لازم کایر » اصلنی ده رد ایتدی؛ اصول منطقیه اصول کلامیه یه مخالف اولسه ده

عقائد دينيه ني ابطال ايدمه جهك ايدى؛ صوكره كلانلر غزالى يه موافقت ايتديلر. علم منطقك، ارسطو منطقك مبناسى خارجهده كللى طيبسى نك شوتى ايدى كه كليات خمس اولان كللى ذهنى اكامنطق اوله جق ايدى. بو ايسه قدامى متكلمين عننده باطلان ايدى. كللى متكلمين عننده مجرد بر اعتبار ذهنى ايدى، قدامه متكلمينك منطقى شديله رد ايمه نك اسبابى بو ايدى. غزالى دن اعتبار اقدماى متكلمين طريقه مخالف بر طريقه متأخرين ظهور ايتدى. قدامه زماننده مسائل فلسفيه اوقدر رواج بولماش ايدى. فقط ابن سينا (۴۲۸) ايله ارسطو فلسفه سى تأسس ايتمكه غزالى زماننده ناس بو خصوصده ايكي فرقه يه آيرلش ايدى. اوصره لرده بر قسمى فلاسفه نك بتون علومنى حتى برهانى جلى، صحى بديهى اولانى ده انكار ايدر ايدى. ديكر بر قسمى ايسه فلاسفه دن نه ايشتمش ايسه مجرد تقليد و حسن ظن ايله همان قبول ايدر ايدى. غزالى طبعنده اولان حريت انظار واستقلال فكر ميلى ايله هر ايكي طرفه قارشو كلدى. متعصب اولان برنجى فرقه يى شويله رد ايتدى: اكر فلاسفه يه نسبت اولتان هر علمى انكار ايله بتون اقوال لرنده حتى خسوف و كسوف حقهده سوز لرنده بيته غلط ادعاسى ايله، فلاسفه نك هر سوزينك خلاف شرع اولديغى زعمى ايله دينه نصرت اولنه جق ايسه دينك مبناسى جهل، برهان قاطعى انكار دن بشقه برشى اوله ماز، بونلرك ايسه فسادنده اصلا شبهه يوقدر؛ علوم رياضيه وامثال اولان برهانى انكار ايله اسلامه نصرت اولنور زعمنده بولتان كيمسه دينه پك بيوك جنايت ايتمش اولور؛ چونكه شرائعه بو علومه و بو علومده شرائعه معارض هيچ برشى يوقدر. برهانك مؤدى اولديغى نتايج دين صحيحه فصل معارض اولور، حق حقه ضد اوله ماز. اه

كور كورينه فلاسفه يه قايلان ايكنجى فرقهده «دين حق اولسه علملرى دقيق، عقللرى رزين، قللى متعدد اولان بو ذواته فصل اولورده خفى قالير» ديورلر ايدى. غزالى بر چوقلرينك آنجق بوقدر

ایله ضلاله دوچار اولدقلرینی کورمش و بوفرقة نی شو وجهله رد ایلش ایدی: فلاسفه ایمان بالله و ایمان بالیوم الآخری انکار ایتیمورلر، آنلر بوراده متفق درلر. آنجق تفصیلده اختلاف ظهور ایدیور، بر صنعتده حاذق اولان کیمسه نك دیگر صنعتلرده حاذق اولسی لازم گلز، بر رده حقه اصابت ایدن ذات هر رده می حقه اصابت ایدر؟ حکمانك ریاضیاتده اتقانلری اولسندن احکام آللیاتدهده متن اولملری لازم گلز. بو سوزلر بکرك خلاصه سی سزك ظنک زجه فاضل اولان بر جماعته انتساب ایله جمهور طریقندن انحراف، آبا واجد ایدکرك ادیان ایله قناعتدن استکافدر؛ بوده عیناً تقلیدر، بلکه تقلیدك اشع انواعیدر؛ عالمده بر تقلیددن دیگر بر تقلیده انتقالی ای کورن کیمسه نك مرتبه سندن ده خسیس مرتبه یوقدر. نفسکی مرتبه بحث واستدلاله چیقار میورسین، بصر سزلق بصیرت سقیمه دن زیاده سلامته یاقیندر. اه

بونك اوزرینه غزالی دعاوی فلسفیه نك هپسنگ قابل اعتراض اولدیغنی بیان مقصدیله «تهافت الفلاسفه» بی یازمشدر. تاکه شرائعی حقیر کورن بوکی کیمسه لر مناقشه اجرا ایتکسزین، مجاری ذهنی تحریک ایلکسزین کوردیکنی، ایشدیکنی سرعت ایله قبول ایتنه نك فسادنی بیلمش اولسونلر.

غزالی ایله برابر عقائد دینه یه مخالف اولان مباحث فلسفیه نك رد وابطالی ده علم کلامه داخل اولدی. طریقت غزالی بی فخرالدین رازی (۶۰۶) استکمال ایلدی. غزالیدن اعتباراً متأخرین آنفا بیان اولندیغنی وجهله و علم منطق ادله کلامیه یا منافی اولسهده اصل عقائد دینه یه مخالف دکادر» دیارک قدمانك وضع ایتدکاری بعض مقدمات کلامیه بی ابطال ایدوب انلرک رینه نظر عقلی ایله تصحیح ایتدک ظننده بولندقلری ادله اخرا بی اقامه ایدرک عقائد دینه یی انلر ایله اثبات ایتدیلر.

کوریلور که علم عقائد بدایتده علم توحید وفقه اکبر عنوانیله سلف امت

طرفدن تألیف اولونمش ؛ علم کلام عنوانیه قدماء متکلمین طرفندن استکمال وتوسیع ایدلمش ، متأخرین طرفندن کلام قدماک اصول ومقدماتندن بر قسمی ابطال ایدیلوب انک رینه دیکر اصول ومقدمات وضع اولونمش ، ارسطو فلسفه سیله ممزوج بر کلام ظهور ایلشدر . غزالی طریقتی فلسفه مشائییه ، یاخود فارابی (۳۳۹) وابن سینا فلسفه لرینی ، تعبیر عمومی ایله فلسفه یی رد ایتکی عقائدن ممدرد قیلان بر طریقتدر ، رازی واکا موافقت ایدن آمدی (۶۳۱) طریقتلری ایسه کلام ایله فلسفه یی مزج ایلان بر طریقتدر . آمدی رازیدن زیاده طریق فلسفه یی توسیع ایلشدر . دهاصوکره کلان مفسر شهیر ناصر الدین البیضاوی (۶۸۹) نک طریقی کلام ایله فلسفه یی یکدیگرندن ایریلامیه جق درجه ده مزج ایدن بر طریقتدر که عادتاً مسائلده اختلاط ، موضوع فنده التباس واشتباه حاصل اولمشدر ، صوکره کلانلر بیضاوی طریقتیه سلوک ایدرک - سمعیات بحی اولمه ایدی - کلامی فلسفدن فرق اولونیه جق بر حده ، کلامی فلسفدن فرق اولونمز بر درجه یه کیتر مشلردر . ایشته متأخرین علم کلامی .

عقائد اسلامیه ایله قابل توفیق اولمیان مسائل فلسفه یی رد وابطال ایدن متأخرین طریقتی مذاهبه اطلاع وطریق استدلالده زیاده سیله تعمق طریقتی ایدی . متکلمینک معارضلری اولان فلاسفه اسلامیه فلاسفه یونانیه نظروفکرلرینی بعض تمذیلات ایله دائرؤ هدایته آلمق ، افکار اسلامیه یی ساحه فلسفه یه یاقلاشدیرمق مسلککنده ایدیلر . متکلمین ایسه مذاهب فلسفه آرده سنده کی تناقض وتعارضلرینی جدل طریقی ایله میدانده چیقاردرق مابعد الطبیعه مسائلنده بی ذیشان افندمز حضرترلرینه اتباع ایتک ، معقولات نقطه نظرندن اصول فلسفه نک اصول دینییه معارض اوله بیله جک بر قیمت علمییه سی اولمدیغنی کونترمک مسلککنده ایدیلر .

سلفیه طریقتندن دو کرده ظهور ایدن قدما، متکلمین طریقتی اسلاف
 طریقه متأخرین متکلمین طریقتندن دها یاقین ایدی. قدما، متکلمین اوچ
 عصر قدر علم کلاملرینی محافظه ایتمشلر ایدی، فقط آننجی عصر دن
 اعتباراً علم کلام قدما منقرض اولمش، یرینه متأخرین اشعریه علم
 کلامی قسّم اولمشدر. مملکت مزده مذهب سلفیه اونودلمش، اصول
 اشعریه متأخره اصول سائرّه کلامیه یه غلبه ایدرک تمامیه اهل السنه والجماعه
 مذهبی بیانمشدر. مملکت مزده یتشان علمای کلام سعد الدین تفتازانی
 (۷۹۱) ایله سید شریف جرجانی (۸۶۱) تلیدلری در. علم کلاملری ده
 متأخرین علم کلامی در. علم کلام قدما ده خلاقیاتک باشلیجه سی فرق اسلامی
 خصوصاً معتزله وجهیه ایله، متأخرین کلامنده ایسه خلاقیاتک باشلیجه سی
 فلاسفه ایله جریان ایدر ایدی. الیوم رسمی علم کلامز متأخرین علم کلامی در.
 بو علم کلام بو کون کافی دکادر؛ چونکه بو علم کلام فلسفه یونانیه،
 فلسفه یونانیه یی نشر ایله افکار اسلامی یی فلسفه یونانیه ساحه سنه
 تقریب ایتک ایستیان فلاسفه اسلامی یه، ابن سینا وامثالک فلسفه لرینه،
 او وقتلر ظهوره کلان مبتدعه وملاحده یه قارشو وضع اولومش ایدی.
 بو علم کلامک بیله اربابی بیک تاریخارندن سو کرده ندرت کسب ایتمکه مسائل
 کلامیه یی بحق بیلانا، غوامض کلامیه یی آکلایانه پک آز تصادف اولنیور
 ایدی. عبارده قوتیه بر کتابک مسائلی آکلایاندن بشقه همان علم کلام
 عالمی یوق کبی ایدی. علم کلام مع التألف شرح عقائد نسفیه ایله شرح عقائد
 عضدیه یه منحصر اولمش کبی ایدی. بو علمده الک بیولر بر ماخذ اولان موافق،
 متاخذ، طوابع کبی کتب مبسوطه یی آکلایانلر یارمق ایله کوسترلیور
 ایدی. اسلافز طرفلرندن وضع اولنان علم کلام عقائد اسلامی یی خصمای
 دینه فارشو محافظه وظیفه سیله موظف اولمغه بالطبع خصمانک تبدیلیه
 تبدل ایدرک، مقتضای عصره کوره تجدد ایلده جک ایدی، نته کیم
 شرح عقائد نسفیه نک یاش طرفنده سعد الدین تفتازانی بونی خبرو یرور.

كلام قدما لك كفايتي يوقا ریده ذکر اولنديغی وجهله آنحق اوج عصر
 قدر دوام ایتدی، اوج عصر صوکره اهل کلام فنون فلسفه یی تحصیل،
 مذاهب فلسفه یی تدقیق ایتد کدن صوکره عقائد اسلامیه به مخالف بولد قلری
 مسائلی نه کندی برهانلریله رد وجرح ایتم مقصدیله کلام قدما یه فلاسفه نك
 طبیعیات والهیات مباحثی ده علاوه ایدرك علم کلامی مقصدیلرینه کوره
 یکیدن تألیف ایتمشلر ایدی . بو علم کلام ایله مزوج اولان فلسفه
 یونانیه اوج عصر دن بری منقرض اولمش، یرینه انگلیز، فرانسز،
 آلمان فلسفه لرندن عبارت اولان غرب فلسفه سی قائم اولمشدر . چار
 اقطارده حاکم اولان بو فلسفه جدیده مملکت مزده ده داخل اوله رق
 مدارس و مکاتب عمومیه مزده تدریس اولونمقده بولونمش، قدما ی
 اهل کلام زماننده فصل تأثیرینی کوسترمش ایسه شمدی ده اویله جه
 تأثیرینی کوسترمکده بولونمش، غزالی زماننده فلسفه حقنده ناس
 فصل ایکی فرقه یه آیرلمش ایسه بو کون ده اویله جه ناس ایکی فرقه یه
 آیرامشدر . فصل که علم کلام فلسفه یونانیه ایله مزج اولنوب عقائد
 دینییه به مخالف اولان مسائل فلسفیه عن برهان رد اولونمش ایسه
 بو کون ده علم کلام فلسفه جدیده ایله مزج اولنوب عقائد دینییه
 مخالف اولان مسائلک عن برهان رد وجرح اولونمش اقتصا ایدر .
 متأخرین علم کلامک عدم کفایتی بیله شیخ الاسلام الحرائی (۷۲۸)
 ایله ابن القيم (۷۵۱) وامثالی طرفلرندن عن برهان ادعا اولتیور ایدی،
 « لا للاسلام نصروا ولا للفلاسفة کسروا » قوی سویلنیر طوریر ایدی .
 متأخرین اشعریه نك اعلمی بولنان ابوالعالی صوکر زمانلرنده اهل کلام
 طریقتدن رجوع ایدیور، حجة الاسلام نامنی آلان ابوحامد محمد غزالی
 علم کلامی کندی مقصدی اینجون کافی بولیور، علم کلامده ظلمات حیرتی
 بالکلیه محو ایده جک برحال اولمديغی حکایه ایدیور؛ متأخرینک امامی
 اولان فخرالدین رازی طرق کلامیه یی ومناهج فلسفیه یی صدره شفا

وړه جګ بر طریق بولیور ، طریق قرآنی اقرب طرق بولیور . علم کلامک رونقې زماننده بيله اعظم علماء اسلاميه طرفلرندن عدم کفایتي درمیان اولنورسه بوکون ایچون عدم کفایتي اولویته ثابت اولور . خصمیه قارشو عقائد اسلامیه یی مدافعه وظیفه سیله موظف اولان علم کلامک ارسطو فلسفه سنک انقراضیه او فلسفه یه مبتنی اولان بعض مباحثک بالضروره تبدیلی ، فلسفه حاضریه مبتنی اوله رق بعض مباحث کلامیه نک آکا علاودسی خصوصاً لرینه ، احتیاجات عصریه یه موافق ، فلسفه جدیدنک مقتضاسی اوزره معدل بر علم کلامک تحریرینه الیوم لزوم قطعی حس اولونمش ، بونی تقدیر ایتیان همان قالمأشدر . بوکون متأخرین علم کلامی ، رازی نک استکمال ایلدیکی علم کلام باقلانی نک تمهید ایلدیکی علم کلام مقامنه کچمش ، رازی عصرنده باقلانی کلامی فصل غیرکفی کورلمش ایسه بوکون ده رازی نک کلامی غیرکفی کورلمسکه بولنمشدر .

علم کلام بوکون بر فلسفه ایله مزج اولونمق اقتضا ایدرسه آنجق فلسفه حاضره ایله مزجی اقتضا ایدر . فلسفه جدیدنک استقراده مبده اوله رق قبول ایلدیکی « عینی اسباب عینی نتایج تولید ایدر » دستوری موجبجه علم کلامدن منقرض اولان یونان فلسفه سنی رفع ایدوب یرینه انکلیز ، فرانسه ، المان فلسفه سنی اقامه ایتک دها طوغریدر . متأخرین متکلمینک قبول ایتدکاری اصول موجبجه افکار جدیددن اصول اسلامیه ایله قابل توفیق اولانلری عن برهان قبول ایتک ، قابل توفیق اولمیانلری ینه عن برهان رد ایتک البته دها لایقدر . کتب کلامیه دده و ملل و نحل کتابلرنده چو قجه ذکر اولنان طاليس ، انکساغورث ، امبذوقلس ، ذیمقراطیس ، سقراط ، افلاطون ، ارسطو ، ایبقورس ، بیرهون ، فلوپین ، زینون ، پورفیریوس اسملرینه بدل باقون ، ده قازت ، اسپینوزا ، لابنسیح ، لوق ، مالبرانش ، هیوم ، فوندیاق ، قانت ، ههکل ،

او کوست قونت ، هاميلتون ، استوارت ميل ، سپنسر ، ژانه ، برغسون
اسميرنې ذکر ايتک ؛ حسابيون ، طبعيون ، مشايون ، رواقيون ،
دهريون ، سوفسطائي ، سمنيه ، براهمه مذهبلرندن اليوم متباقي قالانلر
ايله برابر بالاخره ظهور ايدن ماديون جديده ، روحيون ، اثباتيه ،
انتقادييه ، انتقائييه ، تکامله ، اذهانيه (مثاليه) مذهبلرني بيان ايتک البته
دهانافع در . مذاهب قديمه ايله مذاهب جديده نك ، حکماء قديمه ايله حکماء
جديد نك علم کلامه نسبتلري مساوي در . يونان فلاسفه نك افکار
وتصورات نك علم کلامه دخولي نصل تجويز ايدلمش ايسه اکا بدل فرانسز ،
انگليز ، المان فلاسفه نك افکار وتصورات نك علم کلامه دخولي اويله جه
جائز در . علم کلام متفکرينک افکار وانتقادات نك مستفيد اولور . ارسطو
منطقي اوزرد مؤسس اولان ، قانون مناظره اوزرد مدافعه ايتمکي مبنا
قيلان ، ارسطو منطقي ميزان ايدينان علم کلام عقائد اسلاميه به مخالف
اولان افکار وآراي نظريات جديده فلسفيه ايله ، باقون وده قارت
منطقي ايله ، کافه علومه ده حاکم اولان مناهيچ قواعدی ايله مدافعه ايتمکي ،
استقولاتک مدافعه يرينه ، متوديك مدافعه ده بولونمکي بلا شک قبول
ايدر .

اليوم مندرس اولان فرق اسلاميه ، مسالك فلسفيه ، مذاهب
مليه دن صرف نظر ايدوب موجود اولان وکتب مدونه لري بولسان
فرق اسلاميه به ، مسالك جديده فلسفيه به ، مذاهب موجوده مليه به
عطف نظر ايتک ، اصول اسلاميه ده محال ذاتي ايله هيچ بر محال
بولونمديغي ، اصول اسلاميه نك قوانين محکمه وقطعيه اولان قوانين
رياضيه به وجهاً من الوجوه مخالف اولمديغي ، هيچ بر قانون عالمي ايله
هدم اولنه ميه جفني ، علوم عصريه نك آنجق نظريات کلاميه ني ، احوال
ادله ني توسيع وتعديل ايدوبيله جکني ، عقائد اسلاميه نك مبناسي اولان
وحيت ، سمعياتک امکاني نظريات جديده ايله اثبات ايتک ، خصمک

شبهاتی اکا کورہ شافی اولان طریق ایله دفع ایلک ، بوکونکی نظریاتی ، بوکونکی فلسفہائی تتبع وانتقاد ایدرک عقائد اسلامیه ایله قابل توفیق اولانلری عن برهان قبول ، بالعکس غیر قابل توفیق اولانلری ینہ عن برهان رد ایلک ، منطق قدیمه منطق جدیدی ده تردیف ایلک تعیر آخر ایله هم امکان ، هم وقوع ایچون لازم اولان شرائطی نظر اعتباره آلمق اوزره یکی برعلم کلام یازمغی دوشونمش ایدم . کرک اصول اشعریه ، کرک سلفیه واثریه مسلکلی اوزره یازیلان کتب معتبره یی ، ملل و نحلدن باحث اولان کتابلری ، اهل بدعت کتابلردن المہ کچن اثرلری خیلی زماندنبری تتبع ایتمکه ایدم ، بومیانده فلسفه جدیدہ ایله ده مشغول اولدم . فلسفه اولایی ، فلسفه جدیدہ نک صفحاتی ، ومستقلاً منطق جدیدی ایلک دفعہ لسانمرہ ترجمہ ایتدکدن صوکرہ محضا اخوان دینہ برخدمت مفتخرہ اولمق اوزره یکی برعلم کلام یازمغه باشلادم . بوکرہ مدرسه الواعظین طلبہ سنک ارزو و ابراملریله ساحه مطبوعاته وضع ایدیورم .

رازی نک استکمال ایلدیکی علم کلام ، بوکونه قدر رسمی اولان علم کلامز طبعیات و فلکیات مسائلنی حاوی ایدی . فلکیات و طبعیاتده کی قرضیه و نظریه لردہ قدیم فرضیه و نظریه لر ایدی ، فیزیک ، کیمیا ، علم الحیات مستقل برعلم اوله رق کورلیور ایدی ، ترقیات فیه بالطبع یوق ایدی ، فلکیات بطلمیوس هیئت ایدی . عاجزلری طرفندن یازیله جق اولان علم کلام طبعیات و فلکیاتی طوغریدن طوغری به احتوا اتمیه جک ، بحث ایتدیکی صورتده الک یکی نظریه لری نظرمه لعیه آله جقدر . اولجه طبعیات و فلکیات علم کلی اولان فلسفه نک شعباتندن معدود ایدی ، علم کلام فلسفه ایله ممزوج اولونجه بالطبع طبعیات و فلکیات ایله مزج اوله جق ایدی ، مسائل طبعیات و فلکیاتی طوغریدن طوغری به محتوی اوله جق ایدی ؛ نه کیم اوله اولدی . حالوکه عصر لردنبری

ترقیات علوم ایله طبیعیات و فلکیات فلسفه دن آریله رق مستقلاً بر
علم اولمش اولغله فلسفه اولکی کبی طبیعیات و فلکیاتی صدرند طوتامز
اولشدرد. طبیعیات و فلکیات آنجق حساً ثابت اولان حادثات و اعراضه،
فلسفه طبیعیات و فلکیات ایله استحصال اولنان نتایجیه تعلق ایدر؛
طبیعیات و فلکیات حادثات ارمسند نسبت ثابتیه یی اشعار ایدن قوانینی
تأسیس ایدر، فلسفه ایسه بو قوانینک قطعی و یا ظنی اولدیغنی و عالم
طبیعت حقنده نه کبی نتایج استنتاج اولندیغنی تبع ایدر؛ طبیعیات و فلکیات
حادثات و قوانینی تبع ایتمکله حادثات محسوسه یی تجاوز ایتمز، آنجق
علم محسوسه، عالم جسمانیاته حصر تبع ایدر؛ فلسفه ایسه حادثاتک اصله،
ماده سنه نفوذ ایدرک، علم محسوسده، عالم جسمانیاتده قالماز، بلک
مابعد الطبیعی بر موجوده قدر واریر.

بو علم کلام کافه علومده حاکم اولان فلسفه جدیده ایله مزج
اولنه جق، هر نه قدر طبیعیات و فلکیات مسائلی طوغریدن طوغری به
محتوی اولیه جق ایسه ده نتایجی، قوانینی تبع ایله جک، مسائل
مذکوریه یی آنجق طولانیسیله محتوی اوله بیله جکدر؛ علم کلامده
حقایق مکونات و مصنوعات مقصود بالذات اولیوب انجق مقصود بالذات
اولان حی و قادر و قیوم، علیم و حکیم اولان جناب بارینک وجودینه
انتقالی اعتباریله آثار قدرت و حکمت اولغله، مکونات و مصنوعاتک
متنوع اولمسیده کمال قدرت، ربوبیتنه دلالت ایتمکله طبیعیات و فلکیات
بودا رده قالدق طوغریدن طوغری به علم کلامده درج اولنه میه جق،
علم کلامه بوجهتدن بشقه برتعلق بولومیه جفدر.

بو علم کلام معارف حسیه، قطعیات فیهیه، قوانین علمییه مخالف
اولیه جق، نصوص جلییه ایراد اولنه جق اولان شبهات عصریه یی ینه
قوانین علوم عصریه ایله رد و ابطال ایده جکدر.

بو علم کلام فرق اسلامیه نک اصول اعتقادییه، اهل اسلامک

حرکات فکریه سی ، علم کلامک صفحات مختلفه سی کجی شمدی به قدر امان اولانان مباحث ۹۰۰ یی محتوی ارله جقدر .

بو علم کلام اهل اعتزالک وضع ایدوب بالاخره کلابیه و اشعریه و سائر فرق کلامیه نکه قبول ایندیکی [اعراض و جواهر] طریقته مستند اولیه جق ، بونده ده بریکلیک مشهود اوله جقدر .

بو علم کلام فلسفیه جدیدنک علم الناس و علم منطق ، مابعد الطبیعه شعبه لرله ، اخلاق و تاریخ فلسفه قسملریله ؛ تاریخ ادیان ایله برلشمش اوله جق ، بر مقدمه ایله ایکی قسمدن و برخاتمدن عبارت بولنه جقدر .

مقدمه اوچ فصلدن ، قسم اول ایله قسم ثانی دردر بابدن ، بابلرده برطاقم فصللردن ، خاتمه ده اوچ فصلدن ترکیب ایده جک ؛ مقدمه نکه فصل اولی علم کلامک موضوعی ایله متفرعاتندن ، فصل ثانیه سی فرق اسلامیه نکه اصول اعتقادیاسندن ، فصل ثالثی صفحات کلامیه و حرکات فکریادن ؛ قسم اولک باب اولی عامدن ، باب ثانیه سی امور عامه دن ، باب ثالثی عالم خارجیدن ، باب رابعی نفوس انسانیه دن ؛ قسم ثانینک باب اولی الهیتدن ، باب ثانیه سی نبوتدن ، باب ثالثی مابعدالموتدن (معاد) ، باب رابعی اسما و احکامدن باحث اوله جق ، نویله جه قسم اول قواعد کلامیه و مناہج فلسفیه یی ، قسم ثانی احکام اصلیه و عقائد اسلامیه یی حاوی اوله جقدر .

خاتمه ده امامت مسائلندن ، فرق ملیه نکه احوالندن ، نصوصه وارد اوله جق اولان شهبانی دفعدن بحث ایده جک ، بحث نهایتلرنده ده خلاصه سی یازیله جق ، مأخذلر اراؤه اوله جق ، ضبط و حفظی تسهیل اینچون آروجه یازیلان خلاصه لر متن مقامنه کچه جکدر .

« محصل الکلام والحکمه » نامنی ویردیکم بو کتابده علماء کرامنک

همت و معاوشتلرينه محتاج اولديغى ، تصادف اولنه جق خطالرى
 تصحيح ايله معامله جيلهده بولملىرى استرحام ايلديكمى بيان ايله
 ختم كلام ايلرم . ومن الله التوفيق

ازميرلى

اسماعيل مقي

مقدمه

فصل اول

علم كلامك موضوعی و متفرعاتی

۱ — علم كلامك تعريفی — علم كلام ايکي وجهله تعريف اولتور:
موضوعی اعتباريله ، غايه سی اعتباريله .
موضوعی اعتباريله علم كلام ذات باری وصفات باریدن و مبدء
و معاد اعتباريله مصنوعاتك احوالندن قانون اسلام اوزره باحث اولان
بر علمدر .

قانون اسلام قیدیله فلسفه الهیه تعریفندن خارج اولور . فی الواقع
فلسفه الهیه ذات باریدن و مبدء و معاد اعتباريله مصنوعاتك احوالندن
بحث ایدر ایسه ده قانون اسلام اوزره بحث ایتمز ؛ قانون اسلامه موافق
اولسون ، اولسون محضاً قانون عقول اوزره بحث ایدر ، علم كلام
ایسه قانون اسلام یعنی اسلامك مناسی اولان ارسال رسل ، انزال
کتب ، بعث بعد الموت کبی دین اسلامده قطعیتله حکم اولنان و دین
و ملت تسمیه اولنان طریقت شرعیه اوزره احوال مصنوعاتندن بحث
ایدر ، قانون عقولی قانون وحی ایله خطادن محافظه ایدر ، جمیع مباحثات
قواعد شرعیه به مطابق بر طرزده جریانته خدمت ایدر ؛ قانون فلسفیده
عقول فاصردنك فکر و نظرینه استناداً قطعیات شرعیه به مخالفت واقع
اولدینی حالده علم كلامده مخالفت دکل ، بالعکس قطعیات مذکورده
تمامیله موافقت بولنور .

مبدء و معاد قیدیله علوم مثبتہ دنیلان عاملر تعریفندن خارج اولور .
بو علوم مصنوعاتندن بحث ایدر ایسه ده مبدء و معاد اعتباريله احوال
مصنوعاتندن بحث ایتمیوب بلکه آنجق حساً ثابت اولان حادثاتندن و حائثات
آردنده کی نسبت نأبته بی کوسترن قوانینندن بحث ایدر .